

УДК 370.174

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТОЮ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

А. Г. Сігова

У статті розглядаються становлення і розвиток Університетів третього століття та сучасні підходи до проблеми навчання людей похилого віку в цих університетах в різних країнах з огляду на рекомендації Міжнародної Асоціації Університетів Третього Віку.

Ключові слова: моделі УЗВ, активне старіння, освіта та навчання людей похилого віку.

У сучасному світі знання змінюються швидше, ніж змінюються покоління. І хоча знання стають дедалі доступнішими, здатність приймати рішення, діяти на базі отриманих знань виявляється часто проблематичним. Звідси виникнення потреби у навчанні впродовж усього життя та суттєве вдосконалення процесу освіти дорослих не може визначатися лише об'єктивно біологічними (вік людини) процесами. Головним чином це має бути пов'язаним з соціальними процесами, характерними для будь-якої особистості, людського соціуму.

Високий рівень і систематичність освіти упродовж життя необхідні не лише людям з певною вже набутою освітою і стабільним соціальним статусом у суспільстві, а й тим, кого зараховують до так званих кризових, маргінальних груп.

Дослідження, проведені в різних країнах світу за останнє десятиріччя, констатують проблему глобального старіння населення. Сьогодні у світі близько 600 мільйонів людей старших 60 років, а до 2050 року їх буде близько 2 мільярдів, щомісяця понад мільйон жителів планети переступають поріг свого 60-річчя, сьогодні кожному десятому жителю нашої планети за 60 років.

В Україні склалася досить тривожна тенденція зі зростанням кількості людей похилого віку. У нашій країні у 2007

р. частка людей пенсійного віку досягла 23, 9%, або понад 11 млн осіб, і за рейтингом старіння (часткою населення старше 65 років) Україна займає 11 місце у світі, а в 2025-му переміститься на 9-те місце. Це означає, що Україна є й залишатиметься однією з «найстаріших» країн світу, проте на державному рівні цій проблемі приділяється ще недостатньо уваги. Питання ролі літніх людей у соціально-економічному розвитку країн, їх участі в усіх аспектах життя суспільства стало визначальною складовою Мадридського міжнародного плану дій щодо проблем старіння [1]. У цьому важливому документі визначено стратегію дій, покликаних перетворити старіння із загрози розвитку суспільства на його рушійну силу. Університети третього віку стали одним із інструментів активізації ролі людей поважного віку в соціумі, впроваджених понад три десятиліття тому в Європі.

В Україні державні соціальні структури вже почали роботу щодо впровадження в нашій країні Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння населення. Влітку 2008 року міністерство праці та соціальної політики спільно з фондом народонаселення представництва ООН (ФН ООН) в Україні долучилися до втілення проекту «Університети третього віку». Зокрема такі університети відкриті і функціонують у містах Ковель, Кременчук та Київ.

Можливо саме такі університети зможуть розвіяти песимістичні настрої серед населення похилого віку. Вітчизняні соціальні інституції вже дійшли розуміння того, що на наших теренах потрібно створювати громадські заходи для соціальної адаптації людей, що вже є пенсіонерами або незабаром ними стануть.

Метою політики держави має бути збереження взаємодії людей похилого віку з соціальним середовищем, залишення їх в активному суспільному житті.

Проблема навчання людей третього та четвертого століть в Україні потребує аналізу досвіду інших країн.

Метою статті є розгляд міжнародного досвіду розв'язання проблеми навчання людей похилого віку, який, на нашу думку, вартий уваги, з метою запозичення та адаптації до національних та місцевих соціально-культурних особливостей та традицій.

Питання ролі літніх людей у соціально-економічному розвитку країн, їх участь в усіх аспектах життя суспільства стало визначальною складовою діяльності **IAUTA** (**International Association of Universities of the Third Age**) - Міжнародної Асоціації Університетів Третього віку, яка сьогодні нараховує більш, ніж 25000 університетів в усьому світі. Головне завдання **IAUTA** проголошено в статуті цієї організації: «об'єднувати по всьому світу університети 3-го віку та організації, які мають інші назви, але ті самі завдання»; головним принципом асоціації є «створення за підтримкою університетів всього світу міжнародної мережі пожиттєвої освіти, з метою дослідження та за допомогою та участю людей літнього віку їх навчальних потреб» [2, с. 3].

Як добровільна організація **IAUTA** сприяє міжнародній співпраці між **Університетами третього віку**, обміну студентами похилого віку. Наприклад, між Великою Британією та партнерськими організаціями США, Японії, Швейцарії.

Заохочення та підтримка **УЗВ*** в різних країнах, як в тих, де мережа даних університетів розвинута так і в таких, де цей процес ще тільки починається – ще одне важливе завдання **IAUTA**. За останні два роки такі країни як Польща, Японія та Індія звернулись за допомогою до **IAUTA**, звісно, лише виграли від її підтримки.

Розглянемо детальніше Університети Третього Віку, як інституції, через членство в яких відбувається реалізація можливостей людей літнього віку.

Створення такого першого університету відбулось на базі університету в Тулузі (Франція) ще на початку 1970-х за ініціативою професора П'єра Велласа в час, коли тривалість життя в розвинутих країнах почала невпинно зростати.

*УЗВ -тут і надалі Університети 3-го віку

Університет поставив за мету поліпшення життя літніх людей – досить чисельної групи – соціально-економічне становище, здоров'я та соціальна захищеність яких були в незадовільному стані. З такої локальної ініціативи рух **УЗВ** поширився по всьому світу і сьогодні буквально мільйони людей похилого віку різних країн та континентів беруть участь в

низці інтелектуальних, культурних та оздоровчих заходів, які сприяють саме «активному старінню» та усвідомленню того, що означає «просуватись в роках».

Спочатку УЗВ були інституцією, яка набула поширення на франкомовних територіях, зокрема у Франції, Бельгії, Швейцарії, Квебеку, а згодом розповсюдилась і в європейських та скандинавських країнах: Італії, Іспанії, Польщі, Швеції, Фінляндії. На початку 80-х УЗВ поширились і в англomовних країнах: Великій Британії, а пізніше і в Австралії, Новій Зеландії, на Мальті та Кипрі. Звісно, в кожній країні, в тій чи іншій мірі, трапляються розходження в організації та впровадженні ідеї навчання людей літнього віку, але основні передумови навчання спільноти третього віку залишаються загальними повсюди.

У 1995 році Свіндел та Томпсон документально зробили посилання на «Два університети моделі третього віку», а згодом, 10 років потому, Президент IAUTA* Жан-Льюїс Levesque ідентифікував 5 моделей розвитку[3, с. 429]. Ці різні типи або моделі УЗВ служать одному і тому ж ідеалу забезпечення відкритої освіти для тих, хто вже вступив у третій вік життя. Сюди належать:

- **західноєвропейська або «Vellas» модель**, яка тісно пов'язана з університетом або є його складовою;
- **англосаксонська модель**, яка особливо практикується у Великій Британії та різних англomовних країнах, де предомінантною рисою є взаємодопомога в навчанні;
- **північноамериканська франкомовна модель** наслідує «Vellas» модель, проте зі вагомою участю студентів у плануванні курсів;
- **південноамериканська модель** на основі «Vellas» із залученням до навчання переважно всього населення літнього віку;
- **китайська модель** сфокусована на житті спільноти та збереженні традиційної культури.

У межах цих широких категорій, з їх місцевими варіаціями, є програми, які кардинально відрізняються за призначенням: від університетських курсів з гарантіями академічної переваги до автономної навчальної діяльності, якість якої оцінюється за

результатами досягнення поставленої студентами мети та значенням, якого вони їй надають.

Істотними особливостями УЗВ є те, що вступ до них не вимагає ніяких попередніх кваліфікацій та досвіду навчання; під час навчання не пропонується ніяких нагород і саме тому не встановлюються екзаменаційні бар'єри, які необхідно долати студентам похилого віку. Це дає необмежені можливості для навчання в межах соціального контексту. Калі Лайтфуд з фундації Osher (США) описує досвід студентів 3-го віку, де «незважаючи на відсутність звичайних академічних вимог і контролю, вони відчувають відповідальність за своє власне навчання» [4, с.149]. Важливість такого безпосереднього усвідомлення обов'язку в навчальному процесі добре відома педагогам-теоретикам, але, можливо, менш очевидною є специфічна користь від неї для студентів 3-го віку. Нещодавно в галузі науки, яка займається розвитком розумових здібностей, було зареєстровано, що позитивне живильне середовище, яке є притаманним для УЗВ, стимулює взаємодію та відповідь і, таким чином, забезпечує основні умови утворення складних нервових зв'язків, буквально допомагаючи відновленню клітин мозку [5, с.168].

Розглядаючи поняття 3-го віку більш детально, його можна трактувати як початок «активного старіння», у значенні збагачення досвідом, тобто як вік «активної зрілості».

У такому «активному та незалежному» 3-му віці можна знайти можливості для пізнавального подорожування, культурних, фізичних, інтелектуальних та мистецьких занять, розвитку технічних навичок, а також праці на благо інших в громаді. Ці можливості відрізняються в залежності від країни чи континенту і часто пропонуються організаціями, причетними до забезпечення потреб людей літнього віку, хоча більшість з них, варто зазначити, не прибуткові, а державно-муніципальні. Деякі, зокрема такі як «Третій вік» у США та «Сага» у Великобританії, є комерційними підприємствами, діяльність яких зосереджена на ринку освіти людей третього віку. Проте переважна більшість установ знаходиться під егідою організацій, які діють в рамках

«освіти», під яку підпадає більшість програм активного старіння для людей третього віку.

Розглянемо зокрема діяльність різноманітних інституцій для людей 3-го віку в різних країнах світу.

Так, у **США та Канаді** рух Elderhostel вже багато років пропонує своїм слухачам добре організовані інформативні програми навчальних подорожей, які дають їм можливість познайомитись з народами інших країн та континентів. Цей інститут сприяє розвитку автономних навчальних організацій третього віку, більшість з яких в цих країнах діють під загальною назвою «Навчання в Інститутах Пенсійного Віку».

Інститут для Людей Літнього Віку Strathclyde в **Шотландії** – провідна організація впровадження програм для студентів 3-го віку, яка забезпечує широке коло освітніх можливостей, спрямованих на старших слухачів, наприклад, у класі «Як творять музику?», ознайомлюють з основами композиції та виконання та такими поняттями як ритм, висота тону, мелодія, гармонія, акорд, тональність, шкала та модуляція. Тут показують, як сучасні поети-піснярі запозичують прийоми у класиків. По закінченні класу можна здобути ґрунтовні знання музичної теорії без попередньої музичної освіти.

У **Нідерландах**, у Роттердамі, Порто та інших містах проводиться пісенний фестиваль «Євро + », який забезпечує умови для виявлення та розвитку європейських співочих талантів. Розпочавшись ще у 2001 році у Роттердамі, культурній столиці Європи, фестиваль виявив багато музично обдарованих людей віком 50+... . З тих пір акцент змагання змінився, перетворивши захід на змагання переважно людей літнього віку, які демонструють незвичайні здібності виконання своїх улюблених пісень. Віднині пісенний фестиваль «Євро +» проводить семінари та майстер-класи для своїх потенційних учасників. Майстри представляють різноманіття культур світу: від країн карибського басейну до Китайської кантональної опери. Навчання проводиться безпосередньо в студії з використанням мікрофона.

ZAWIW -Центр загальної наукової підготовки
(Zentrum für Allgemeine Wissenschaftliche Weiterbildung) в

університеті **Ульм(Німеччина)** є провідною установою для розробки програм не тільки для студентів 3-го віку з Німеччини, але й інших національних меншин та для співпраці різних поколінь. Велика увага тут приділяється ознайомленню з інформаційно-комунікативними технологіями та використанню їх на практиці. **ZAWIW** запровадив партнерську підготовку викладачів комп'ютерної грамотності для людей похилого віку. Два роки тому стартував Європейський проект під назвою «**e-Learning in Later Life**» (**e-LiLL**), метою якого є навчання людей похилого віку в галузі комп'ютерних технологій.

Серед інших започаткувань у сфері геріатристики та геронтології вирізняється і діяльність Католицького університету **в Чилі**, який надає підтримку майстрам похилого віку, представникам традиційних народних ремесел, сприяє їх розвитку та збереженню надбань для наступних поколінь. У виданні під назвою «**Майстри-ремісники**» описано більше тридцяти різновидів творчості майстрів, представників 3-го віку з різних регіонів Чилі[6, с. 116]. Це видання не лише засвідчує креативність та артистизм даної вікової групи, а й сприяє зосередженню на пріоритетах, проголошених ЮНЕСКО: збереження і передача культурного спадку та розвиток майстерності.

Приклади сприяння фізичній активності (плавання, йога, гімнастика) для людей 3-го віку демонструє **португальська організація RUTIS**, яка є федеральним органом, під егідою якого знаходяться інституції для людей літнього віку. **Бразильський Центр людей похилого віку** зосереджує свою діяльність на таких оздоровчих аспектах, як: ментальний, духовний, соціальний, фізичний.

Інтелектуальна діяльність у формі курсів, лекцій, семінарів та майстер-класів, які є звичними формами навчання у будь-якому віці, є фактично складовою програм всіх центрів для студентів 3-го віку. Прикладом такої інтелектуальної діяльності студентів 3-го віку є програма Весна/Літо 2008 Osher Інституту пожиттєвої освіти (San Marcos, **California, USA**), яка включає, зокрема, курси, присвячені проблемам художньо-релігійного характеру: Натхнення від Світової віри; Творче Писання; Ранне

Ренесансне Мистецтво; Іслам та Хрестові Походи 100-1500 рр. н.е. та ін.

Широкий спектр інтелектуальних та академічних курсів у сфері політики, законодавства, історії, традиційної медицини та вивчення мов пропонує Університет для людей похилого віку (WuhanUniversityfortheAged) в Китаї.

Слід також зазначити, що вивчення мов є невід'ємною складовою програм у всіх університетах даного типу в будь-якій країні.

Підсумовуючи цей короткий огляд аспектів «активного старіння», важливо нагадати про величезний внесок, зроблений людьми 3-го віку щодо їх підтримки у вихованні та навчанні дітей та участі в благодійних акціях спільнот. І, хоча вони здебільшого є неформальними та родинно зумовленими, їх важливість не можуть заперечити ні так звані «донори», ні «реципієнти» (ні ті, хто надає допомогу, ні ті, хто її приймає).

Повертаючись до розгляду проблеми «активного старіння», ми знову стикаємось з низкою актуальних запитань:

- як слід планувати програми для УЗВ;
- до якої міри вони мають відрізнитись від інших форм навчання дорослих;
- як збалансувати навчання та соціальні вигоди;
- що таке правильний баланс між формальним та неформальним навчанням.

Звісно, що і надалі виникатимуть проблеми варті дослідження, але нагальне вирішення вище названих дає вагомий привід для роздумів.

Що стосується планування, то тут суттєвим є питання залучення тих, хто навчається. У нашій статті ми вживаємо поняття «освіта» набагато заощадливіше стосовно осіб, залучених до процесу навчання, ніж саме поняття «навчання». І це не навмисне, бо такий підхід демонструє, чим відрізняється навчання студентів 3-го віку від тих, хто знаходиться на інших ступенях життя, де навчання є засобом досягнення мети – для дитини як необхідна складова розвитку та переходу в доросле життя; для дорослих як друга (продуктивна) стадія життя, як набуття та вдосконалення навичок. Для третього віку, як ми вже

зазначали раніше, це – навчання заради власної вигоди, заради особистісного збагачення, де саме той, хто навчається, визначає для себе, що він хоче вивчити, в якому темпі і яким чином. Ступінь, до якого навчання в 3-му віці сприймається як «освіта» в розумінні забезпечення навчанням того, хто навчається, чи як діяльність, до якої він приступає, буде залежати від контексту, традицій та культури спільноти. Подібні дебати відображені в різних моделях УЗВ, де, з одного боку, виступає модель Великої Британії з автономним колективним навчанням та залученням «експертів» зі сторони, а з іншого, оригінальна французька модель, яка значною мірою реалізується через академічну структуру конкретного університету. Хоча, яким би не був підхід, суттєвим є розвиток нової концептуальної структури, в якій акцент ставиться *скоріше на навчанні літніх людей, ніж на їх освіті*. Окрім того, не можливо пропонувати старшим учням єдину «дієту» освітніх дій, в яких вони відіграють пасивну роль. І, хоча чотири різні вищезгадані питання були винесені на розгляд розробниками програм, вони є істотно різними аспектами єдиної проблеми. Це стосується сутності досвіду навчання 3-го віку, його змісту, напряму та результатів. Зокрема, такі експерти у галузі геронтології, як Деррік та Еклстоун трактують чітку розбіжність між типами навчання таким чином:

«Навчання як досягнення мети зображає знання сталим та зовнішньо визначеним, в той час як навчання як «конструювання» знання змальовує знання відкритими для «виправлень та реконструкцій», щоб полегшити розуміння та припотребі переопрацювати їх студентами таким чином, щоб це мало для них сенс»[7, с.12].

Фрайер, дискутуючи з приводу ролі позитивного навчання, зазначає, щовоно має бути «широкою всеосяжною перспективою», яка дає змогу «кожному індивідууму виявляти та збагачувати свій творчий потенціал, щоб виявити скарб, прихований в кожному з нас. Це означає вихід за інструментальні межі освіти, це процес, в якому один підкоряється іншому заради досягнення специфічної мети (в значенні навичок, можливостей або економічного потенціалу), заради розвитку цілісної особистості, одним словом, навчаючись жити» [8, с.56].

Спірні питання щодо методів, змісту та забезпечення програмами літніх слухачів можуть бути вирішеними лише на місцевому або національному рівні, але все в комплексі має чітко виражати прерогативу інтересів людей саме 3-го віку. Прикладом такого підходу може бути відгук однієї зі слухачок курсів для людей 3-го віку, Бетті Беннет (США): *«Усвідомлення навчання разом, сидючи в повній аудиторії, ранній приїзд, щоб зайняти хороше місце, збудження від відчуття виклику перед групою, що тобі надана можливість вчитись, сприймати ідеї та теорії, переосмислювати факти...все це переходить в здорову «згубну» звичку...Однією з найбільших нагород цієї «згубної» звички до пожиттєвого навчання є насолода пошуку життя у пенсійному віці»* [9, с.38].

Отже, проведене нами дослідження показує можливість адаптації досвіду зарубіжних країн щодо можливостей навчання людей похилого віку в університетах третього віку в Україні. Дана проблема є досить актуальною для сьогодення нашого суспільства та системи освіти в цілому і потребує подальшого дослідження.

Література

1. Мадридский международный план действий по проблемам старения http://www.un.org/russian/documen/declarat/ageing_program_ch1.html
2. IAUTAStatuts/IAUTAConstitution
3. “An International Perspective on the University of the Third Age”, Educational Gerontology, 21, 1995
4. Strathclyde “Legacy of Learning” Conference 2007. “Transformations through Teaching and Learning”
5. Strathclyde “Legacy of Learning” Conference 2007. “Learning in Later Life & Brain Science – the importance of emotions”
6. C. Groot: Strathclyde Conference Proceedings, 2007
7. Derrick, J. and K. Ecclestone, (2008), “English-language Literature Review”, in Teaching, Learning and Assessment for adults: Improving Foundation Skills, OECD Publishing.
8. Lifelong Learning, citizenship and ‘Belonging’ A briefing paper”, NIACE, 2008
9. Betty Bennett quoted in “Learning Later, Living greater”, NIACE, 2008

В статье рассматривается становление и развитие университетов третьего возраста и современные подходы к проблеме обучения людей пожилого возраста в этих университетах в разных странах ввиду рекомендаций Международной ассоциации университетов третьего возраста.

Ключевые слова: модели УЗВ, активное старение, образование и обучение людей пожилого возраста.

The paper concludes with some discussions of various current issues in the field of active ageing and Third Age learning: programs and activities undertaken by U3A in different countries, as well as those promoted by IAUTA.

Key words: models of U3A, active ageing, education and learning of seniors.

Сігова А.- кандидат педагогічних наук, доцент Донбаського інституту техніки та менеджменту Міжнародного науково-технічного університету (м. Краматорськ, Україна)

Рецензент – доктор педагогічних наук професор В.В. Черновецький

УДК 37.032:316.356.2

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ТА СИСТЕМА ЦІННОСТЕЙ У НІМЕЦЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

О.П. Сурженко

У статті показано вплив змін у суспільстві на функціонування сімей, методи та цілі виховання. Описана система виховання в сучасній німецькій сім'ї.

Ключові слова: виховання, дитина, сім'я, батьки, цінності.

Зміст, методи і цілі виховання завжди визначалися вимогами часу, цілями, завданнями, що характеризують окрему історичну епоху. Різноманітність виховних методик диктується